

УДК 339.9(477:4-672ЄФ)

Гоблик В.В.

*доктор економічних наук, доцент
Мукачівського державного університету*

МЕХАНІЗМИ СТАНОВЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ТРАНСКОРДОННИХ РЕГІОНАХ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

THE MECHANISMS OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS FORMATION IN CROSS-BORDER REGIONS IN THE TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена важливому теоретико-методичному дослідженню проблематики розвитку транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій держав – членів ЄС, зокрема, в частині активізації зовнішньоекономічної діяльності. Важливим теоретичним і практичним результатом дослідження є проведення класифікації механізмів активізації зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними регіонами України та країнами – членами Європейського Союзу, яка базується на врахуванні способу впливу на інвестиційне та торговельно-економічне співробітництво. Виокремлено євро-регіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, трудо-міграційний, іноваційний та маркетинговий механізми, використання яких сприяє конвергенції транскордонних регіонів. Запропоновано заходи для підвищення конкурентоздатності регіону, розвитку регіональної економіки України.

Ключові слова: євро-регіон, конкурентоздатність, Європейський Союз, конкуренція.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена важному теоретико-методическому исследованию проблематики развития трансграничных регионов, сформированных с участием приграничных территорий государств – членов ЕС, в частности, в части активизации внешнеэкономической деятельности. Важным теоретическим и практическим результатом исследования является проведение классификации механизмов активизации внешнеэкономической деятельности между приграничными регионами Украины и странами – членами Европейского Союза, которая базируется на учете способа воздействия на инвестиционное и торгово-экономическое сотрудничество. Выделены евро-региональный, преференциальный, погранично-торговый, трудо-миграционный, инновационный и маркетинговый механизмы, использование которых способствует конвергенции трансграничных регионов. Предложены меры для повышения конкурентоспособности региона, развития региональной экономики Украины.

Ключевые слова: евро-регион, конкурентоспособность, Европейский Союз, конкуренция.

ANNOTATION

This article focuses on important theoretical and methodological research issues of cross-border regions formed with the border areas of EU State Members, particularly in the part of the activation of foreign economic activity. An important theoretical and practical research is carrying out the classification of the mechanisms activation of foreign trade activities between the border regions of Ukraine and countries of the European Union, based on consideration of the impact on the way of investment, trade and economic cooperation. The author single out: Euro-regional, preferential, border-trade, labor and migration, and innovative marketing mechanisms, the use of which contributes to the convergence of trans boundary regions. The methods of improving the competitiveness of the region, development of Ukraine's regional economy are proposed.

Keywords: Euro region, competitiveness, European Union, competition.

Постановка проблеми. Активізація зовнішньоекономічних зв'язків українських регіонів з регіонами-партнерами з країн ЄС в контексті розвитку транскордонної співпраці має значні позитивні наслідки як для вказаних регіонів, так і для України загалом. Проте поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів разом з новими можливостями несе й нові ризики: збільшення асиметрії рівнів соціально-економічного розвитку суміжних територій сусідніх країн через швидші темпи зростання у країнах – нових членах Європейського Союзу порівняно з Україною.

З метою використання потенціалу сусідства в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні України з ЄС, а також для нейтралізації можливого негативного впливу існуючих відмінностей у рівні життя по обидва боки кордону виникає необхідність виявлення найбільш ефективних засобів вирішення проблем розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури; захисту спільних ділянок кордонів; спрощення процедур перетину кордону; захисту від організованої злочинності та боротьби з нею; розвитку економічних зв'язків і підвищенню конкурентоспроможності території; охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я; розвитку культурних зв'язків з обох боків кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні і практичні аспекти цієї проблематики досліджувалися в роботах вітчизняних вчених: В. Борщевського, В. Будкіна, І. Вахович, О. Вишнякова, С. Гакмана, В. Гоблика, В. Євдокименка, Є. Кіш, Ю. Макогона, М. Мальського, І. Михасюка, В. Мікловди, Н. Мікули, С. Мітряєвої, А. Мокія, В. Ляшенка, С. Пирожкова, С. Писаренко, С. Романюка, В. Толкованова, В. Чужикова, І. Школи, М. Янків та ін.

Однак, незважаючи на значний інтерес науковців до даної проблематики, основні механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності у транскордонних вимагають поглиблених досліджень в умовах Європейської інтеграції України.

Мета статті – дослідити механізми активізації зовнішньоекономічної діяльності між при-

кордонними регіонами України та країнами – членами Європейського Союзу та провести їх кваліфікацію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багато проблем, пов'язаних із повноцінним функціонуванням транскордонних регіонів на західному кордоні України, залишаються поки що невирішеними. Насамперед це стосується розвитку транскордонних ринків, налагодження сучасних методів ведення транскордонного бізнесу, впливу на транскордонну діяльність місцевих громад, налагодження інформаційного супроводу транскордонної діяльності тощо. Крім того, відверто недостатнім є рівень використання в Україні нових форм транскордонної співпраці, зокрема, транскордонних кластерів, транскордонних партнерств і транскордонних промислових зон.

Більшість окреслених проблем пов'язані з характером становлення та функціонування транскордонних регіонів на кордоні України з державами ЄС, а також специфікою еволюції зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах упродовж останніх двадцяти років.

Єврорегіональна співпраця, яка є одним з основних елементів стратегії європейської інтеграції ЄС, забезпечує ставлення до відповідних регіонів з боку ЄС як до певної форми їхнього залучення до складу структур об'єднаної Європи. Відтак, єврорегіональні ініціативи отримали свою підтримку і на найвищому державному рівні в Україні, оскільки виконували роль своєрідного політичного важеля в реалізації євроінтеграційних прагнень нашої держави [1].

Виходячи з вищесказаного, можна констатувати, що як Карпатський єврорегіон, створений у лютому 1993 р., так само, як і єврорегіон «Буг», який був створений у вересні 1995 р., не слід розглядати як прості транскордонні об'єднання єврорегіонального типу. Роль цих єврорегіонів є значно ширшою, ніж зазвичай прийнято вважати. Зокрема, вони виконують також функції адміністративно-управлінської координації, інституційно-просторової інтеграції та організаційної ідентифікації окремих елементів відповідних транскордонних регіонів на тлі наявної значної диференціації в економічному устрої України та сусідніх держав, території яких входять до складу цих єврорегіонів. До того ж кожен із них, на різних етапах свого існування, забезпечував послідовне проходження транскордонними регіонами відповідних стадій моделі свого формування [2]: 1) просторово-матеріальну структуру регіону; 2) розвиток регіональної свідомості; 3) інституціональний розвиток регіону; 4) стабілізацію регіону.

Таким чином, єврорегіони, сформовані на кордоні між Україною та ЄС, відіграють особливу роль у становленні та розвитку відповідних транскордонних регіонів. З одного боку, характер їхнього функціонування не дозволяє

забезпечувати виконання всіх тих завдань, що покладаються на єврорегіони в державах ЄС. Проте з іншого, єврорегіони, до складу яких входять прикордонні території України, беруть на себе частину функцій з поглиблення зовнішньоекономічної діяльності в межах відповідних транскордонних регіонів, що дозволяє розглядати їх як важливий елемент інституціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України.

Все вищесказане дозволяє стверджувати про наявність єврорегіонального механізму становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України, а також окреслити сферу дії цього механізму в умовах європейської інтеграції нашої держави.

На особливу увагу заслуговує інституційна роль єврорегіонів у контексті розвитку соціально-економічного співробітництва прикордонних регіонів нашої держави із сусідніми територіями країн ЄС. Зокрема, дослідники відзначають: «Необхідно підкреслити, що можливості, які надаються в рамках програм та ініціатив ЄС, спрямовані безпосередньо на розвиток прямої співпраці між територіальними громадами або владами по обидва боки державного кордону, незалежно від того, чи входять ці території до складу єврорегіонів, чи ні.

Але мусимо додати одне застереження: хоча формально членство прикордонних регіонів у єврорегіонах не надає переваг при селекції проектів транскордонного співробітництва для подальшого фінансування з коштів цих програм та ініціатив, однак існуючий досвід демонструє, що спільні проекти, які мають здійснюватися в рамках єврорегіонів, мають кращі шанси на отримання грантів від Європейської Комісії» [3]. В цьому сенсі єврорегіональний механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, до яких входять прикордонні території України, відзначається певними особливими рисами, не притаманними іншим аналогічним механізмам.

Поряд з єврорегіонами важливим механізмом становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України слід визнати створення різного роду преференційних економічних режимів. Такі режими покликані сприяти активізації регіонального розвитку прикордонних територій нашої держави, у тому числі за рахунок поглиблення і диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків із прикордонними регіонами сусідніх держав Європи.

Основними преференційними економічними режимами, які використовувалися в Україні з метою господарського розвитку прикордонних регіонів та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності, можна вважати створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Водночас у світовій практиці в цьому контексті також активно використовуються

безмитні зони, транскордонні технопарки та бізнес-інкубатори, елементи яких упродовж останніх двадцяти років знайшли своє часткове застосування і в Україні.

Механізм дії преференційних режимів у транскордонних регіонах полягає у стимулюванні іноземного інвестування, освоєнні нових технологій та імпорту високотехнологічного обладнання, що веде до розвитку транскордонного бізнесу та диверсифікації транскордонних ринків товарів і послуг. Як наслідок, відбувається активізація інвестиційного співробітництва у межах транскордонного регіону, а також збільшуються обсяги транскордонної торгівлі товарами і послугами.

Основною метою формування преференційних режимів, зокрема, спеціальних економічних зон (СЕЗ), які діють на території України з середини 1990-х років, крім іншого, було намагання підвищити ефективність функціонування об'єктів комунікаційної інфраструктури портів, митниць тощо. Потужності цих об'єктів на той час явно недовикористовувались, будучи завантаженими на 20–25%, що разом із частими змінами в податковій та митній політиці завдавали цим об'єктам великих збитків. За допомогою механізму СЕЗ, а також транскордонних технопарків і технополісів планувалося стимулювати розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та забезпечувати соціально-економічне відродження країни в цілому. При цьому складовими регіональних програм розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у контексті реалізації преференційного режиму їхньої активізації повинні були стати конкретні проекти (підпрограми): нарощування експортного потенціалу регіонів, створення імпортозаміщуючих виробництв, розвитку науково-технічного співробітництва, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій [4].

На жаль, на практиці механізм преференційних режимів, спрямованих на розвиток зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів України, був використаний далеко не повною мірою. Це зумовлювалося як безсистемною практикою його застосування, так і низкою помилок в інституційному та організаційно-технічному забезпеченні функціонування СЕЗ, ТПР і технопарків на території нашої держави. У цьому контексті вітчизняні науковці наголошують: «Якщо за кордоном СЕЗ формувались як інструмент інтеграції в глобальний економічний простір, а відтак, виконували «елітну» функцію, на забезпечення якої держава не шкодувала коштів, то в Україні все було з точністю до навпаки... Українська влада «зекономила» на розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, витратах, пов'язаних із пропагуванням своїх СЕЗ, розробкою інвестиційних пропозицій, їх презентацією, супроводом інвестиційних проектів тощо. З іншого боку, вона отримала «в обмін» на це не надто потужних інвесторів, повільне нарощування

інвестиційних можливостей своїх СЕЗ, малу фінансову віддачу від реалізації інвестиційних проектів... а деякі з українських СЕЗ, по суті, так по-справжньому і не запрацювали» [5].

У роботах закордонних авторів, присвячених проблематиці спеціальних преференційних економічних режимів та дослідженню їхнього впливу на зовнішньоекономічну діяльність регіонів, зазначається також, що продумана система пільг і господарських стимулів спроможна чинити суттєвий сприятливий вплив на розвиток транскордонного бізнесу, зокрема, в частині впровадження інноваційних технологій і нарощування експортного потенціалу підприємств. У результаті цього створення СЕЗ та запровадження інших преференційних режимів на території прикордонних регіонів дозволяє запобігати поглибленню кризових тенденцій та створювати нові ресурси для регіонального розвитку [6].

Своєрідним доповненням до економічного впливу механізму преференційних режимів на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах є механізм, сформований на базі розвитку прикордонної торгівлі.

Так само, як і діяльність євро регіонів, прикордонна торгівля має низку специфічних, притаманних лише їй важелів впливу на активізацію та диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Насамперед це стосується налагодження безпосередніх ділових контактів на рівні індивідів – мешканців прикордонних територій сусідніх держав та формування на цій основі стабільного інституційного базису здійснення ними підприємницької діяльності в межах транскордонного регіону. Саме завдяки цій особливості прикордонна торгівля відзначається особливою стійкістю щодо змін зовнішнього середовища і може відносно безболісно пристосовуватися як до кризових ситуацій, так і до інноваційного розвитку транскордонного бізнесу.

Таким чином, прикордонна торгівля, яка в більшості випадків розглядається фахівцями з макроекономіки та державними функціонерами виключно як примітивний спосіб організації зовнішньоекономічної діяльності на місцевому рівні, сьогодні набуває дедалі нових рис, в тому числі і шляхом адаптації на вітчизняний ґрунт інноваційних технологій і методів ведення бізнесу.

Ключовими ланками прикордонно-торговельного механізму становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону є: формування торговельно-посередницьких мереж у межах транскордонного регіону, розвиток логістичних систем, орієнтованих на обслуговування прикордонної торговельної діяльності, а також спонтанний вплив на розвиток неформальних інститутів розвитку транскордонного підприємництва та еволюції транскордонних ринків, включаючи розвиток виробничої, транспортної та комунальної інфраструктур.

Важливою перевагою транскордонної торгівлі як засобу стимулювання зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонного регіону є її «дешевизна», а саме відносно низькі витрати на розгортання цього виду підприємницької діяльності та формування елементів інфраструктури бізнесу. Попри це, учасники прикордонної торгівлі володіють значним потенціалом для розвитку підприємництва. По-перше, вони отримують європейський досвід підприємницької діяльності. По-друге, більшість із них є освіченими людьми, які вимушено залишили свою професійну кар'єру, а високий рівень загальної освіти дозволяє їм швидше опанувати нові види діяльності. До того ж культурна інтеграція у межах транскордонного регіону впливає на якість співробітництва, зокрема, в контексті інформаційного розвитку учасників прикордонної торгівлі [7].

Ще одним механізмом становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків транскордонного регіону, який спирається на адаптацію в Україні європейського досвіду ведення бізнесу та культурну інтеграцію в європейське суспільство, є міграційно-трудова.

Трудова міграція як феномен, що поширився в умовах трансформаційної кризи при переході України до ринкової економіки, оцінюється вітчизняними та зарубіжними науковцями далеко не однозначно. На нашу думку, як і будь-яке соціально-економічне явище, трудова міграція містить в собі різномірний потенціал впливу на господарський комплекс регіону. Особливо це стосується такої динамічної сфери, як транскордонне співробітництво.

З одного боку, виїзд за кордон на тимчасові заробітки мешканців прикордонних регіонів нашої держави загрожує вимиванням частини вітчизняних трудових ресурсів, погіршенням демографічної ситуації всередині держави, дефіцитом кваліфікованого персоналу на українських підприємствах тощо. Однак, з іншого погляду, саме трудова міграція забезпечує найвищий рівень суспільної адаптації наших співвітчизників до стандартів життя розвинутих держав Європи, дозволяє набувати їм досвід роботи у ринковому та підприємницькому середовищі держав ЄС, неспівставний за своєю вагомістю з тим, який набувається під час участі у прикордонній торгівлі та інших формах зовнішньоекономічної діяльності у межах транскордонних регіонів, забезпечує акумулювання достатніх фінансових ресурсів, що можуть ефективно використовуватись для інвестування в Україні.

Експерти відзначають, що зовнішня трудова міграція є також джерелом досвіду, знань, міжособистісних контактів, школою бізнесу та ринкової поведінки. Крім цього, значні кошти, які надходять від заробітчан, підвищують платоспроможний попит і, таким чином, стимулюють виробництво. Вони сприяють розвитку малого бізнесу, прискоренню формування середнього класу [8]. Все це позитивно відображається на

активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, стимулюючи процеси європейської інтеграції нашої держави.

Таким чином, трудова міграція мешканців прикордонних територій західних областей нашої держави може розглядатися в контексті функціонування окремого механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Причому цей механізм, поряд з іншими, які були окреслені вище, не є локальним чи обмеженим у часі своєї дії, як може здатися на перший погляд. Він має значний ресурс збереження власного впливу та стратегічний горизонт подальшої еволюції.

Водночас слід наголосити на тому, що повноцінне використання ресурсу, яким володіє міграційно-трудова механізм активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, безпосередньо пов'язане із ефективним застосуванням відповідних маркетингових інструментів. Адже без належної популяризації тих можливостей, які з'являються у процесі участі мешканців прикордонних територій України у трудовій міграції, особливо в межах транскордонних регіонів, складно розраховувати на залучення набутого ними досвіду та акумульованих фінансових ресурсів у сферу конкурентоспроможного транскордонного бізнесу.

Більше того, вагоме значення, яке відводиться маркетинговим важелям стимулювання регіонального розвитку в умовах зовнішньоекономічної діяльності прикордонних територій нашої держави, дозволяє виокремлювати маркетинговий механізм становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні. Роль цього механізму дедалі більше зростає в умовах поглиблення європейської інтеграції України, а його ключовими ланками є рекламно-промоційна діяльність, просування спільних інвестиційних продуктів і бізнес-ідей, а також підготовка і проведення спільних спортивних і культурних мега-заходів.

Як правило, найкращих результатів у соціально-економічному розвитку досягають ті прикордонні території, маркетингові зусилля яких спрямовані на комплексне вирішення нагальних проблем – ефективну реалізацію основних функцій території як місця проживання, відпочинку і господарювання; покращення методів управління та інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності розміщених на території підприємств. Усе це досягається в контексті активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів. Відтак, на сучасному етапі економічних реформ в Україні транскордонний маркетинг як складова інструментарію здійснення державної регіональної політики покликаний забезпечувати розвиток та стійке економічне зростання регіонів, їх інтеграцію в загальнодержавний та міжнародний економічний простір, стимулювати зовнішньоекономічну та інноваційну діяльність у транскордонних регіонах [9].

Маркетинговий інструментарій розвитку транскордонних регіонів обов'язково повинен враховувати основні принципи управління регіональними суспільними системами, зокрема:

- об'єктивні тренди розвитку економіки транскордонного регіону (екологізацію, соціалізацію та гуманізацію, інноваційну спрямованість тощо);

- соціально-історичні й геополітичні особливості економіки транскордонного регіону та її основні принципи (необхідність поєднання ринкових механізмів та заходів державного регулювання соціально-економічних процесів);

- забезпечення економічної ефективності, соціальної справедливості, захисту інтересів власників і мешканців прикордонних територій;

- появу нових інститутів та інтеграційних і асоційованих форм підприємництва, пов'язаних із різноманіттям форм власності та організації бізнесу;

- особливості регіоналізації економіки, яка обумовлює виникнення специфічних форм управлінсько-господарської діяльності на засадах конкуренції та партнерства;

- необхідність постійного підвищення рівня кваліфікації кадрового потенціалу та якості людського капіталу транскордонного регіону [10].

Врахуванню цих та інших особливостей соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів на сучасному етапі глобалізації значною мірою сприяє застосування інноваційного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонного регіону. Його суть полягає у використанні інноваційних форм транскордонної співпраці з метою посилення інтегрованості транскордонних ринків та підвищення ефективності транскордонного бізнесу.

Одним з найбільш дієвих інструментів сприяння інноваційному розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні протягом останнього часу став кластерний підхід.

Характерною особливістю транскордонних кластерів, які в Україні є поки що мало поширеним явищем, виявляється їхній синергетичний вплив на різні аспекти господарської діяльності у межах транскордонного регіону. Адже, об'єднуючи підприємства та організації різних галузей і видів діяльності з обох боків кордону, транскордонний кластер сприяє зниженню їх трансакційних витрат в умовах здійснення зовнішньоекономічних операцій. Більше того, у процесі життєдіяльності такого кластера з'являються додаткові стимули щодо приєднання до нього все нових учасників. За рахунок цього зовнішньоекономічна діяльність у межах транскордонного регіону не лише інтенсифікується, але і диверсифікується.

Слід відзначити, що сьогодні основними бар'єрами на шляху активізації інноваційного, зокрема, кластерного механізму розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах тран-

скордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, є невідповідність адміністративно-територіального устрою нашої держави та сформованого в ній економічного порядку тим принципам та інституційним нормам, на яких базується економічна політика ЄС. Саме тому дієвість інноваційних форм активізації транскордонної співпраці між прикордонними регіонами України і сусідніх держав ЄС значною мірою залежить від пріоритетів макроекономічної політики та її наповнення реальним змістом на регіональному рівні.

Слід також зазначити, що використання наявного потенціалу окреслених механізмів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів в умовах європейської інтеграції України є одним з важливих засобів адаптації вітчизняної економіки до стандартів ЄС як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні, а відтак, і потужним важелем підвищення якості життя та соціального захисту населення.

Висновки. Основними механізмами становлення та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах за участю прикордонних територій України в умовах європейської інтеграції нашої держави можна вважати: євро регіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, міграційно-трудо-вий, маркетинговий, а також інноваційний.

Використання потенціалу кожного з них, а також підвищення ефективності функціонування цих механізмів в умовах поглиблення економічних взаємовідносин між Україною та державами ЄС виступає вагомим стимулом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, а також дієвим важелем підвищення якості життя та рівня соціального захисту мешканців цих територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Роїк Н. Інституційна транскордонна співпраця в контексті розширення ЄС: проблеми та перспективи Карпатського євро регіону / Н. Роїк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P29_doc.pdf.
2. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : [монографія] / Н.А. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – С. 185–186.
3. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 159–160.
4. Долішній М.І. Регіональна соціально-економічна політика (основні засади формування і розвитку) / М.І. Долішній // Регіональна економіка. – 1997. – № 2. – С. 20–21.
5. Борщевський В. Українсько-польське економічне співробітництво в умовах євроінтеграції : [монографія] / В. Борщевський. – Львів : Аверс. – С. 188–190.
6. Блендовські М. Спеціальні економічні зони Польщі та їх вплив на місцевий розвиток та інвестиційний клімат / М. Блендовські // Економічні есе. – 2005. – Вип. 18. – С. 22.

7. Тимечко І. Мотиваційний аналіз суб'єктів прикордонної торгівлі / І. Тимечко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2009_6_2/25.pdf.
8. Лех Г.А. Трудова міграція за кордон як спосіб додаткового отримання доходів / Г.А. Лех, І.В. Ангелко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlitu/18_4/127_Lech_18_4.pdf.
9. Жуков С. Вдосконалення механізму транскордонного економічного співробітництва на маркетингових засадах / С. Жуков, І. Чучка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ.rzeszow.pl/nauka/konferencje/rl_most/ukr/10-Zukow_szablon-UKR.pdf.
10. Регіональні суспільні системи : [монографія] / НАН України; Інститут регіональних досліджень / Л.К. Семів (відп. ред.). – Л., 2007. – С. 443.